Trečioji Anykščių barokinė bažnyčia
The Third, Baroque Church of Anykščiai

Po gaisro nukentėjusią, antrąją Anykščių šventovę pavyko naujai pastatyti per šešerius metus. Tuo tarpu trečioji mūrinė Anykščių bažnyčia ant Šventosios upės kranto buvo pastatyta tik po dvidešimt penkerių metų: pradėta statyti 1757 m., o pašventinta 1769 m. Tai – vėlyviojo baroko šventovė, kurios fasadą matome keliose išlikusiose nuotraukose, o jos perstatymo XIX a. pab. planas leidžia pažinti ir bažnyčios vidaus struktūrą. Trys barokinės bažnyčios paveikslai ir komunininė, dvi unikalios išpažinčių klausyklos bei senasis varpas leidžia bent dalinai pažinti šventovės meninį palikimą, išsaugotą iki šių dienų.

Barokinė bažnyčia turėjo penkis altorius ir dvi koplyčias – Jėzaus Nazariečio bei Šv. Onos. Bokšto neturėjo, keturi frontonai užsibaigė kryžiais. Anykštėnai šioje bažnyčioje meldėsi beveik 150 metų. Po pusės šimtmečio nuo bažnyčios pastatymo – 1823 metais – ansamblį papildė klasicistinė, mūrinė, keturių aukštų varpinė.

1784 m. Anykščių bažnyčios generalinės vizitacijos metu, bažnyčia buvo aprašyta. Per vizitaciją, kairėje bažnyčios pusėje, dar buvo nebaigta mūryti Šv. Mikalojaus koplyčia, o dešinėje bažnyčios pusėje stovėjo 1776 m. sumūryta Šv. Onos koplyčia. Netoli bažnyčios, prie kamendoriaus namo, stovėjo mūrinė špitolė. Prie špitolės – naujas vikarų namas. Klebonija buvo sumūryta 1767 m.

Šventoriuje ir šiandien stovi seniausias miesto pastatas – baroko bažnyčios ansambliui priklausantis sandėlis, kartais vadinamas kauline ir karstine. 2023 m. sandėlis restauruotas, o 2024 m. čia įrengta Anykščių bažnyčių istorija pristatanti ekspozicija.

Naujos bažnyčios statyba vykdė LDK sekretorius, Anykščių klebonas, būsimasis Žemaičių vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis, kuris intensyviai bendradarbiavo su garsiuoju LDK baroko ir rokoko architektu Jonu Kristupu Glaubicu, nuolat su juo konsultavosi ir teikė užsakymus. Kultūros istorikės A. Kaladinskaitės teigimu, būsimas vyskupas Jonas Lopacinskis asmeniškai rūpinosi Anykščių bažnyčios statyba – jis užsakė jos projektą. Anot A. Kaladinskaitės: „<...vyskupo ir architekto J. Ch. Glaubitco ryšiai galėjo užsimegzti dar kiek anksčiau, kai, būdamas Vilniaus katedros kapitulos kanauninkas, su pertraukomis 1743-1754 m. prižiūrėjo Katedros remontą. Šis architektas J. Ch. Lopacinsko užsakymu 1759 m. galėjo projektuoti ir Anykščių parapijinę bažnyčią".

Remdamasis šiais duomenimis, prof. L. Klimka teigia, kad „Projektavimui buvo pasitelktas tuo metu garsiausias Vilniaus architektas Jonas Kristupas Glaubicas."

Neįgyvendintas šventovės išplėtimo projektas
XIX a. pabaigoje, augant parapijai, šventovė pasidarė ankšta: per atlaidus dažnai susidarydavo spūstys. Tad 1889 m. parengtas bažnyčios plėtros projektas, kurį sukūrė Rygoje gyvenęs architektas ir inžinierius Florijonas Vyganovskis (1854–1905). Vis dėlto, caro valdžia bažnyčios plėsti neleido. Iš konsistorijos buvo gautas leidimas statyti naują bažnyčią ir 1896–1898 m. senoji bažnyčia buvo nugriauta. Liko tik šventoriaus kampe esantis kaulinės pastatas.

Anykščių A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus archyvas

After the second Anykščiai church was damaged by fire, it was rebuilt in six years. However, the third masonry church on the banks of the River Šventoji appeared only twenty-five years later; it was begun in 1757 and consecrated in 1769. Its architectural style was late Baroque, the church facade can be seen in several surviving photographs, and the plan of its rebuilding in late 19th century also gives an idea of the internal structure of the church. The three surviving Baroque paintings, the communion table, two unique confessionals and an old bell provide at least a partial insight into the artistic heritage of the church.

The Baroque church had five altars and two chapels - the Chapel of Jesus of Nazareth and the Chapel of St Anne. It had no tower and the four pediments were adorned with crosses. People of Anykščiai prayed in this church for almost 150 years. Half a century after the church was built, in 1823, the ensemble was supplemented by a masonry four-storey bell tower in classical style.

There is a description of Anykščiai church made at the time of its general visitation in 1784: on the left side of the church the brickwork of St Nicholas Chapel was in the process of being completed, and on the right side there stood the chapel of St Anne. Near the church, next to the vicar's house, there was a brickwork almshouse. A new vicars' house was built next to the almshouse. The rectory was built in 1767.

The oldest building in the town, a warehouse belonging to the Baroque church ensemble, still stands in the churchyard today, sometimes called the ossuary or the coffin house. The warehouse was restored in 2023, and in 2024 an exhibition on the history of the churches in Anykščiai was established here.

The construction of the new church was carried out by Jonas Dominykas Lopacinskis, Secretary of the Grand Duchy of Lithuania, rector of Anykščiai Church, future Bishop of Samogitia, who collaborated intensively with Jonas Kristupas Glaubicas, the famous Baroque and Rococo architect of the GDL, whom he regularly consulted and commissioned. According to the cultural historian A. Kaladžinskaitė, the future Bishop Jonas Lopacinskis personally took care of the construction of the Anykščiai church and commissioned its design. According to A. Kaladžinskaitė: "..the relationship of the the bishop and the architect J. Ch. Glaubitz may have started some time earlier, when, as Canon of the Vilnius Cathedral Chapter, he intermittently supervised the renovation of the Cathedral from 1743 to 1754. This architect could have been commissioned by J.D. Lopacinskis to design the parish church in Anykščiai in 1759." .

On the basis of these data Prof Klimka states that "Jonas Kristupas Glaubicas, the most famous architect in Vilnius at that time, was comissioned to make the design".

At the end of the 19th century, as the parish grew, the church became cramped, often leading to congestion during the church fetes. In 1889, a project was drawn up to expand the church by the Riga-based architect and engineer Florijonas Vyganovskis (1854-1905). However, the Tsarist authorities did not give permission for the church to be expanded. The Consistory granted permission to build a new church and the old church was demolished in 1896-1898. Only the ossuary building in the corner of the churchyard remained.

Vakar grįžau iš Anykščių. Pranešu Šviesiausiam Ponui ir Širdingai Mylimam Broliui, kad Viešpaties garbei ten, Anykščiuose, jau pradėjau bažnyčios mūrijimą. Pamatai buvo padėti vieno sieksnio gylyje. Sumažinau bažnyčią trimis sieksniais nei kad yra projekte, kurį Mielaširdingam Ponui rodžiau. Ji bus 15 sieksnių ilgio, o 8 pločio. Auksė Kaladžinskaitė, „Žemaitijos vyskupu Antano Domínyko Tiškevičiaus ir Jono Domínyko Lopacinskio architektūros užsakymai." Menotyra. 2007, t. 14, Nr. 2, p. 32-43.

Yesterday I came back from Anykščiai. I inform Illustrious Lordship and Dearly Loved Brother that I have already started the bricklaying of the church there in Anykščiai in honour of Our Lord. The foundations were laid at a depth of one fathom. I lowered the church by three fathoms than in the design I showed to your Gracious Lordship. It will be 15 fathoms long and 8 fathoms wide.

Šv. Laurynas, XIX a.

„Nukryžiuotas Kristus", XIX a.

Barokinė monstrancija

Senosios bažnyčios komunininė

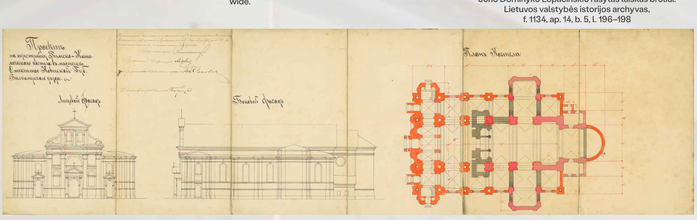
Šv. Augustinas, XIX a.

Nežinomas dailininkas, „Jonas Dominykas Lopacinskis (1708 m. gegužės 9 d.–1778 m. sausio 11 d.)", Šiaulių Aušros muziejus

1759 m. birželio 2 d. Vilniuje žemaičių vyskupo Jono Domínyko Lopacinskio rašytas laiškas broliui. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1134, ap. 14, b. 5, l. 196–198

Neįgyvendintas senosios Anykščių bažnyčios išplėtimo projektas (inž. Florijonas Vyganovskis) – pastato fasadų, planinės struktūros, vidinių erdvių rekonstrukcijos brėžiniai, patvirtinti Kauno gubernijos Statybos skyriaus valdybos 1895 m. Anykščių Šv. Mato bažnyčios archyvas